

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКИЙ ПРИКОРДОННИЙ КОНФЛІКТ У ПОДНІСТРОВ'І 1919 РОКУ: ВИТОКИ ТА ПЕРЕДУМОВИ

В умовах становлення незалежної України, входження нашої держави як рівноправного партнера до європейського й світового співтовариства, важливого значення набувають питання історичного минулого України, проблеми історії міжнародних відносин, які раніше або замовчувалися, або висвітлювалися однобоко. До низки таких питань належить і проблема міждержавних відносин Директорії Української Народної Республіки та Румунського Королівства, зокрема в контексті прикордонного конфлікту в Подністров'ї початку 1919 р. Цей конфлікт став породженням складного переплетення суперечностей: експансіоністських устремлінь румунської влади в Бессарабії, прагнень багатонаціонального населення краю до самовизначення, і непростих реалій внутрішнього та зовнішньополітичного становища України у 1918-1919 рр.

До кінця 80-х рр. XX ст. з ідеологічних причин тематика, пов'язана з вивченням історичного досвіду державотворення та міжнародних відносин часів Української революції 1917-1920 рр. або відверто фальсифікувалася, або була виведена за межі актуальної дослідницької проблематики. Суспільна актуальність проблеми полягає у важливості вивчення досвіду минулого зважаючи на значну кількість аналогій із сучасним періодом у житті України. Це зокрема стосується й сьогоднішніх українсько-румунських міждержавних відносин і проблем, пов'язаних із наданням частині буковинських українців румунського громадянства, територіальних суперечок навколо континентального шельфу в Чорному морі.

Проблема українсько-румунського прикордонного конфлікту в Подністров'ї 1918-1919 рр. в історичній літературі є практично недослідженою. Про факт цього протистояння згадувалося лише побіжно, хіба-що в контексті Хотинського повстання 1919 р., наслідком якого і став сам конфлікт. При цьому оцінки та судження були діаметрально протилежними. Румунська історіографія 20-30-х і від кінця 80-х рр. XX ст. намагалася таамагається звести повстання виключно до "більшовицького заколоту" та мінімізувати антиукраїнські дії своїх збройних сил у регіоні. Найавторитетнішим офіційним ідеологом у питанні "східної політики" королівської Румунії вважався професор І. Ністор, у працях якого обґрунтовувалась концепція "історичного права" Румунії на Покуття, Бессарабію і всю Буковину, вперше у румунській історіографії були сформульовані претензії на так звану Трансністрію (землі між Дністром і Південним Бугом) [23; 24; 25].

У радянській історичній літературі тема Хотинського повстання до краю ідеологізувалася. Боротьба українців Хотинщини проти румунських окупантів у січні-лютому 1919 р. оголошувалася боротьбою "за відновлення Радянської влади та завоювань Жовтневої революції в Бессарабії". При цьому відверто фальсифікувалася позиція Директорії УНР: стверджувалося, що румунські війська придушили повстання саме "завдяки підтримці петлюрівської української Директорії" [10; 11; 12; 15; 16; 20; 22].

У сучасній вітчизняній історіографії робляться спроби поглянути на події Хотинського повстання під кутом зору національно-державницьких прагнень місцевих українців. Водночас не обходиться без перекручень. Окремі автори намагаються представити Хотинське повстання лише як збройний виступ українського населення краю "за

об'єднання з усіма українськими землями у єдину незалежну Українську державу" (при цьому замовчується виразно міжнаціональний характер, якого набула боротьба з румунськими окупантами на Хотинщині у січні 1919 р.) [18; 19; 26], поширюється теза про те, що Директорія УНР, через свого представника І. Маєвського, нібито допомогла повстанцям зброєю та військовим спорядженням [7., с. 1025]. Автори часом припускаються й відвертих фактологічних помилок. Існують також кілька дисертаційних досліджень, які дотичні темі Хотинського повстання та його наслідків для українсько-румунських відносин [29; 30]. На загал же, у вітчизняній історіографії наразі відсутні наукові праці, де б проблема українсько-румунського прикордонного конфлікту 1919 р. була виділена в предмет окремого дослідження. Відтак наукова актуальність заявленої в назві нашої праці теми є очевидною.

Мета нашого дослідження полягає у комплексному аналізі витоків, передумов, причин, рушійних сил і перебігу міждержавного прикордонного конфлікту Української Народної Республіки та Румунії в Подністров'ї у визначений хронологічний період.

Джерельна база, переважно, представлена документами із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Серед них матеріали архівних фондів: "Канцелярії Директорії УНР" (Ф. 1429); "Міністерства закордонних справ УНР" (Ф. 3696); "Комісії по розслідуванню українсько-румунських прикордонних конфліктів при Кам'янець-Подільському комісарі УНР" (Ф. 3540).

* * *

Із середини XII ст. територія Середнього Подністров'я (тодішнього Пониззя) входила до складу Галицького, а пізніше – Галицько-Волинського князівства. Унаслідок послаблення зв'язків краю з іншими галицько-волинськими землями після монголо-татарської навали тут виникає окрема Шипинська земля, що знаходилась у залежності від Золотої Орди. У 40-50-ті рр. XIV ст. ці території потрапляють під зверхність Угорського королівства, а з 1359 р., переважно населений українцями Хотин і довколишні землі, увійшли до складу новоутвореного Молдавського князівства. Через століття Молдавія потрапила у васальну залежність від Османської імперії, відтак Хотинщина майже на чотири століття опинилася під турецьким пануванням. У результаті російсько-турецької війни та за умовами Бухарестського миру 1812 р. територія Хотинського повіту опинилася в складі Російської імперії.

У 1859-1861 рр., на територіях колишніх васалів Туреччини – Валахії та Молдавії, утворюється єдине Румунське королівство. Зовнішньополітична стратегія правлячих кіл Румунії на початку XX ст. базувалася на концепції об'єднання усіх "румунських історичних провінцій" у межах єдиної держави. Території Бессарабії і Північної Буковини у цій концепції однозначно вписувалися в межі так званої "Великої Румунії".

Демократична революція лютого 1917 р. і жовтневий більшовицький переворот у Росії в умовах багатонаціональної Бессарабії стали каталізатором процесів національного самовизначення населення краю. У краї створюються українські школи, організуються осередки "Просвіти". Українське населення тієї частини Бессарабії, де українці становили більшість, вимагали від Генерального Секретаріату УЦР приєднання їхніх земель до Української Народної Республіки. Про настрої населення краю красномовно свідчить уривок з інформаційно-аналітичного повідомлення, підготовленого Головним інформаційним бюро Армії УНР для уряду Директорії у лютому 1919 р. із приводу українсько-румунського прикордонного конфлікту: "...Всі селянські з'їзди, губернські, повітові та навіть волосні сходи завше висловлювалися проти румунської орієнтації і вимагали усунення з Сфатул Церій та інших громадських організацій сепаратистів і

консерваторів і вимагали спільної праці зо всіма народами бувшої Російської імперії. Нехай румуни подадуть хоча б одну резолюцію селянських з'їздів, де вимагалосся вести спільно з Румунією політику, або де б пробивалася хоч яка-небудь симпатія до румун і навпаки ненависть до Сходу і зокрема до України..." [1., арк. 17-17 зв.].

У середині січня 1918 р., за домовленістю з командувачем Румунського фронту Російської армії генералом Д. Щербачовим, незважаючи на активний опір частини населення й офіційні протести уряду Радянської Росії та міністра закордонних справ УНР Д. Дорошенка, румунські війська окупували майже всю Бессарабію. 5 березня 1918 р. уряд Румунії в Буфтя підписав попередній сепаратний мирний договір із Центральними державами [16., с. 171-174], а вже 8 березня 1918 р. австро-угорські та німецькі війська окупували Північну Бессарабію і, зокрема, Хотин [21., с. 49]. Політика масових репресій, реквізиції збіжжя, інших продовольчих запасів для потреб окупаційної армії, привели до виникнення стихійного селянського партизанського руху. Частина українського населення Бессарабії, особливо в Хотинському повіті, бачила вирішення питання про самовизначення у приєднанні до Української Народної Республіки, частина бажали залишитися у складі Росії. Ясність була лише в одному – більшість краян, незалежно від своїх політичних симпатій, не були в захопленні від перспективи румунської окупації краю, а тому підтримували гасло самовизначення Бессарабії. Про такі настрої красномовно свідчить рішення Земського зібрання Хотинського повіту від 22 жовтня 1918 р., в якому представники від більшості населення Хотинщини висловилися за самовизначення краю та "врахування бажання найменших територіальних одиниць і недопущення над ними насильства щодо приєднання до тієї чи іншої держави без вільно висловленого бажання самого населення" [5., арк. 1]. Проте, як показав час, історичні події розгорталися за зовсім іншим сценарієм.

Невдовзі одних окупантів змінили інші. В умовах румунської окупації бессарабський парламент Сфатул Церій проголосив 25 листопада 1918 р. приєднання Бессарабії до Румунії. Проти цього виступили українські депутати В. Циганко, Чумаченко, Панцір, Прічницький та ін., за що були заарештовані і розстріляні. Українське населення Бессарабії на багатотисячних мітингах і зборах протестувало проти анексії Румунією українських етнічних земель у Бессарабії: Акерманщини, Ізмаїльщини, Західної Одещини (Південна Бессарабія) і Хотинщини (Північна Бессарабія) [7., с. 62]. Цікаво, що однією з причин приєднання республіканської Бессарабії до королівської Румунії прорумунське керівництво крайового парламенту називало нібито "небезпеку анексії з боку України" [1., арк. 17].

Користуючись підтримкою Антанти Румунія почала окупацію Буковини та Бессарабії. 10 листопада 1918 р. її війська захопили Хотин. Головним завданням румунських окупаційних військ було придушення спротиву українського населення Хотинщини, яке не бачило для себе перспективи перебування у складі національної румунської держави [13]. Почалися масові арешти та розстріли українських громадських і політичних діячів, репресії проти національно свідомого селянства. У вже згадуваному нами вище аналітичному повідомленні, читаємо: "Прихід румун із їх політикою терору зробив ненависною для народу політику румунофільства. Розстріли здебільшого ні в чому невинних людей, катування різками жінок, дітей та старих, грабування, знущання та насильства над жінками скрізь йшли поруч з миротворчою місією румунської армії, як вони говорили за свій прихід... Вводилася широка система доносів, і таким чином зводилися рахунки з політичними ворогами... Так засудили на смерть земського агронома Сорокського повіту А.І. Петькова, українця, хоч він якомога уникав всяких політичних виступів

і крайніх напрямків, але висловлювався в приватних розмовах проти румун і був винен перед землевласниками, як член ревізійної комісії, який думав чесно служити народові. Тільки після настирливих прохань Земства та других громадських організацій, його вислали за Дністер. Останніми часами румуни почали слідкувати за українцями та особами, які висловлювалися раніше за федерацію Бессарабії з Україною. Деяким навіть загрозувало ув'язнення і вони почали кидати свої діла та тимчасово переховуватися. Так, наприклад, вони (румуні – Авт.) вперто слідкують за земським гласним Н.М. Пелепоноюком...” [1., арк. 17 зв.].

Жорстокий окупаційний режим і започаткована румунською владою аграрна реформа, за якою земля поверталася поміщикам чи підлягала викупу, викликали масове незадоволення та протести місцевого населення, які, зважаючи на терор румунів, швидко переросли у збройний опір. Конфлікт у Північній Бессарабії, який наростав, хоч і не мав яскравого міжнаціонального характеру, а скоріше соціальний, проте з самого початку набув рис прикордонного конфлікту з українською стороною, адже повстанці, зазвичай, рятувалися втечею на українському березі Дністра, й звідти здійснювали напади на румунські військові підрозділи та обстріли патрулів. Поступове розгортання конфлікту у Північній Бессарабії ще в кінці грудня 1918 р. засвідчували повідомлення чільних українських посадовців прикордонних повітів Подільської губернії. Зокрема начальник Охорони Ушицького повіту 20 грудня 1918 р. доповідав: “...Через Дністер з боку Бессарабії в Стару Ушицю переходять озброєні банди молдаван, підговорюють селян сього повіту й разом із ними стріляють по румунським москалям, які знаходяться по той бік Дністра. Так що два дні назад бандитами вбито румунського москаля в с. Кормані”. Наостанок начальник повітової охорони повідомляє про “вжиття рішучих заходів для розшуку злочинців” [3., арк. 37-37 зв.]. 23 грудня 1918 р. сталася стрілянина між повстанцями й міщанами Старої Ушиці з одного боку та румунськими військовими з с. Кормані потойбіч Дністра. Наслідок – один загиблий з українського боку. Наступного дня об 11 годині ранку румуни випустили по Старій Ушиці 30 гарматних пострілів. Наслідок – один убитий, двоє поранених і зруйновані житлові будинки в місті. Надвечір 23 грудня начальник Ушицької Повітової Охорони переплив човном на бессарабський берег і передав румунам заяву міської Управи з запевненнями, що громада міста жодних ворожих почуттів до румунів немає. Разом із цим запевненням румунським військовим видали двох утікачів-бессарабців. Такі дії місцевої влади попередили намір румунської сторони впродовж трьох днів піддавати Стару Ушицю гарматному обстрілу, а потім здійснити каральну експедицію в місто [3., арк. 38-38 зв.]. Як бачимо, чинний ще тоді гетьманський посадовець називає бессарабських повстанців “молдавськими бандитами” та “злочинцями”. Чим можна пояснити таке ставлення? На нашу думку тут відіграло роль кілька чинників. Місцеву українську владу важко запідозрити в симпатіях до румунських окупантів, проте небажання загострювати стосунки з румунами, і тим самим піддавати небезпеці життя та майно власних громадян, взяли гору. До того ж, начальних повітової охорони, з усього видно – людина військова, мабуть, не сприймав терористичних методів боротьби, що їх застосовували бессарабські повстанці.

Тим часом прикордонний конфлікт розгорався. Повітовий комісар Нової Ушиці в телеграмі до МЗС УНР повідомляв, що 29 грудня 1918 р. румунська делегація відвідала Стару Ушицю та оголосила ультиматум громаді селища, що в разі відмови видати румунським військовим властям людей, “які приймали участь у стрілянині через Дністер”, через 96 годин селище буде знищене артилерією [6., арк. 1]. Керівник 6-ї шосейної дільниці Київської округи шосейних і ґрунтових шляхів Міністерства шляхів УНР скаржився своєму

керівництву, що 22 грудня 1918 р. румунські військові патрулі побили доглядача Жванецьких переїздів через Дністер, коли той намагався перевірити стан одного з місцевих підвісних мостів [6, арк. 3-3 зв.].

У кінці січня 1919 р. вибухнуло Хотинське повстання, підготовлене “Національним союзом бессарабців” і комітетом “На захист Бессарабії”. Основною силою повстанців були партизанські загони, що в березні-листопаді 1918 р. боролися з австрійськими та німецькими окупантами й спиралися на широкі селянські маси. До повстанців приєдналися також робітники та інтелігенція. Повстання мало інтернаціональний характер: у лавах повстанців боролися як українці так і молдавани [9.]. У ніч на 19 січня 1919 р. партизани, переправившись із лівого українського берега Дністра в містечко Атаки, розгромили місцевий румунський гарнізон. У боях 19-23 січня 1919 р. загони повстанців зайняли села Аріонешти, Карлашовка, Рудь, Савка, Самойлівка, Покровка, Кодряни, Наславчу, Телешовка та ін. Повстання почало розповсюджуватися на Секуренську волость і охопило ще близько десятка населених пунктів, зокрема Атаки, Окницю, Секурени. У ніч на 23 січня 1919 р. повстання вибухнуло й в Хотині. На ранок місто було звільнене від румунських військ [5., арк. 18-18 зв.].

На 25 січня 1919 р. вся територія Хотинського повіту перебувала під контролем повстанців, які створили крайовий орган влади – “Хотинську Директорію” із 5 осіб (голова – М. Лискун, секретар Л. Токай). Очевидно, що свою назву Хотинська Директорія обрала як наслідування Директорії УНР, що промовисто свідчило про настрої переважної частини повстанців. Влада Хотинської Директорії поширювалася більш як на 100 сіл і містечок повіту. 23 січня Директорія видала свій перший наказ про суворе дотримання порядку на визволеній від румунських загарбників території. Цього ж дня було створено штаб Бессарабської Народної Армії, а 24 січня видано наказ про проведення загальної мобілізації в Хотинському повіті. Уже в перші дні з селян і колишніх фронтовиків було сформовано 3 полки: Рукшинський, Анадольський, Данковецький, кавалерійський ескадрон, артилерійський дивізіон, у селах повіту створено загони самооборони. Хотинська Директорія проголосила право бессарабців на самовизначення та повалення румунського панування [31].

Чи надавала українська сторона допомогу бессарабським повстанцям? За твердженням львівського дослідника І. Крецула, Директорія УНР через свого представника І. Маєвського допомогла повстанцям зброєю та військовим спорядженням, проте критичне становище на українсько-більшовицькому фронті не дозволило уряду УНР надати військову допомогу Хотинській Директорії [7., с. 1025]. Проте, такі твердження заперечуються документами МЗС УНР. У листі від 2 березня 1919 р. на ім'я голови Комісії з розслідування українсько-румунських прикордонних конфліктів у Кам'янці-Подільському Д.І. Дорошенка, тодішній виконувач обов'язків міністра закордонних справ УНР писав: “...Повстання на Бессарабщині відбувалося без порозуміння і без всякої допомоги з боку Штабу Головнокомандуючого фронтом... Уряд організаторам минулого повстання ніякої допомоги на продовження цієї авантюри виявляти не буде” [5., арк. 45]. Однак мешканці подільських сіл лівобережжя Дністра активно допомагали повсталим. Про це свідчить реакція румунських каральних загонів, що протягом 19 та 25 січня обстрілювали з гармат, кулеметів і рушниць села Хоньковецької волості Могилівського повіту – Козлів і Нагоряни: були вбиті та поранені, зруйновано будинки [3., арк. 46-47].

Показовим є випадок, що стався в ніч з 22 на 23 січня 1919 р. у Жванці. Тоді колишній помічник Кам'янець-Подільського повітового комісара Лискун, напередодні звільнений

з цієї посади, прибув у розташування підрозділу артилерійської батареї 4-го кінно-гарматного полку в Жванці та, незважаючи на присутність старшин, скомадував козакам до бою й відкрив стрілянину по румунам. Доповідаючи про цей випадок Подільському губернському комісару, отаман Подільського корпусу Колодій повідомляв, що віддав наказ заарештовувати та піддавати “надзвичайному суду” усіх приватних осіб, котрі будуть “втручатися у військові справи” [6., арк. 12]. Причина такої провокаційної поведінки колишнього посадовця стає зрозумілою з листа губернського комісара Степури до отамана Подільського корпусу, датованого 15 лютого 1919 р.: “...Ліскун був помічником Кам’янецького повітового комісара та моїм наказом звільнений 21 січня ц.р., і в цьому випадкові був приватною особою, а яко сам бессарабець, можливо прийма яку-небудь участь. Підлеглі ж мені урядовці в військові справи не втручалися та не втручаються” [6., арк. 13]. Повідомляючи Голову Директорії, Міністерство внутрішніх справ і Міністерство закордонних справ УНР про артилерійський обстріл румунами 4 лютого 1919 р. с. Браги (на схід від Жванця), Подільський губкомісар підкреслював: “...Козацтво хвилюється забороною відповідати румунам на їх нахабну та образливу стрілянину...” [6., арк. 11]. 23 січня 1919 р. повітовий комендант повідомляв Кам’янець-Подільського губкомісара про те, що делегати від селян багатьох сіл Довжецької та Рихтецької волостей звертаються за дозволом перейти Дністер для допомоги повстанцям [5., арк. 18-18 зв.].

Загалом же повсталі й не сподівалися на допомогу сусідніх українських держав, покладаючись лише на власні сили. Організований повстанцями “Червоний Хрест” забезпечував бійців продовольством і медикаментами. Спеціальні загони вирушали за Дністер, вчиняли напади на склади зброї та постачали повстанців гвинтівками, кулеметами, набоями та гранатами [21., с. 51]. Зокрема 23 січня невідомі люди, що назвалися козаками Бессарабської Народної Армії та гайдамаками Другого гайдамацького куреня було розграбовано склад гарматного майна в с. Руді, а вночі з 25 на 26 та з 27 на 28 січня 1919 р. бессарабські повстанці вчиняли напади на Кам’янець-Подільський гарматний склад [5., арк. 48, 52, 58, 94].

Румунське командування оголосило стан облоги в Чернівцях, Кіцмані, Заставні, Сторожинці. 27 січня 1919 р. основні сили румунської армії перейшли в наступ і 1 лютого захопили Хотин. В офіційному донесенні румунського військового командування говорилося: “Більшовицький рух у Хотинському повіті придушено... Сім сіл зрівняли з землею, вбито 5000 повстанців. Помста наших військ триває” [28]. Румунські власті вчинили жорстоку розправу над повстанцями: вогнем артилерії знищено 22 села (Рукшин, Недобоївці, Ширівці, Ставчани, Керстенці та ін.), без суду та слідства розстріляно 500 селян і міщан, серед них 165 окницьких залізничників. Багатьох ув’язнили чи вислали на каторжні роботи. Усього в ході повстання та його придушення загинуло понад 11000 осіб. За іншими, можливо завищеними даними, загинуло близько 15000 повстанців і співчуваючих їм краян [12, с. 139-141].

Повстанці не могли протистояти добре організованій та озброєній Антантою регулярній армії. Частина українських повстанців відступила за Дністер у надії на допомогу УНР, яка через протистояння з більшовиками не могла надати жодної допомоги. Інші повстанці пішли за Дністер, аби приєднатися до більшовиків. Усього на лівий берег Дністра протягом 12 днів лютого 1919 р. зуміли перейти близько 50000 біженців і 4000 озброєних повстанців [27]. За іншими даними, на контрольовану більшовиками територію України перейшло близько 10000 повстанців [17, с. 319].

Знайшовши порятунком від румунського терору за Дністром, на українській території,

та не сподіваючись на дієву допомогу Директорії УНР, бессарабські біженці зверталися до повноважних представників країн Антанти за захистом від свавілля румунських властей, сприянням у поверненні вигнанців на рідну землю, виведення окупаційних військ і вирішення долі Хотинського повіту на користь волевиявлення його мешканців. 19 січня 1919 р. подібне звернення ухвалили виборні від селян Рукшинської, Данькоуцької, Клишківської і Грозинської волостей Хотинського повіту [5., арк. 3]. 4 лютого 1919 р. у Жванці, загальні збори біженців Хотинського повіту ухвалили наказ своїм уповноваженим, звернутися від їх імені до представників союзного командування з проханням “врятувати від загибелі мешканців Хотинського повіту”, сприяти негайному виведенню румунських військ, встановити патронат країн Антанти над територією повіту та забезпечити повернення додому усіх біженців, створивши при цьому міжнародну комісію для розслідування причин повстання та дій румунської влади [5., арк. 5-5 зв.].

Не маючи змоги активно втрутитись у події, українська сторона уважно спостерігала за конфліктом у Бессарабії та на Хотинщині. Співробітники Центрального інформаційного бюро Армії УНР в аналітичних звітах відслідковували його перебіг. В одному з таких документів, надісланих із кордону Румунії та датованому 9 лютого 1919 р., йшлося про переважно промосковську орієнтацію більшості населення Бессарабії (окрім частини Хотинського повіту), про зростання більшовицької агітації, трагічне становище біженців і провокаційні дії “гетьманців”, “які намагаються втягнути Румунію в події на Україні”.

Тим часом, з лівого, українського, берега Дністра бессарабські повстанці продовжували вчиняти напади на румунські залоги, здійснювати акції помсти окупантам. 2 лютого 1919 р. один із партизанських полків перейшов Дністер в районі с. Бакоті та розпочав наступ на румун. Ті у відповідь почали обстріл української території [6., арк. 10, 11-11 зв.]. Від початку лютого 1919 р. обстріли румунами української території, сіл і міст лівого берега Дністра на ділянці від Хотина до Сорок набувають систематичного характеру. Архівні документи Канцелярії Директорії УНР, Міністерства закордонних справ і Кам'янець-Подільського губернiального комісаріату рясніють повідомленнями про численні подібні факти. 2 лютого Яришевська волосна Управа Кам'янець-Подільського повіту доповіла, що румунські війська почали стрілянину в с. Ляшківцях. “Випущено 205 гарматних і кулеметних вистрілів”, вбито двоє селян і четверо голів худоби, 9 осіб і 16 голів худоби поранено, 28 будинків зруйновано. Обстріл повторився 10 лютого: пострілом із гармати поранено одну людину, знову забито худобу, зруйновано 13 будинків. Того ж дня по селу Лядави, що в тій-же Яришевській волості, румунами зроблено 39 гарматних пострілів, зруйновано два будинки й вибито вікна в хатах [3., арк. 5-6]. 4 лютого румуни обстріляли з гармат села Брагу та Бабшин Гавриловецької волості Кам'янець-Подільського повіту. В результаті зруйновано кілька хат, є вбиті та поранені, загинула худоба [3., арк. 3], 8 лютого між 14-ю та 15-ю годинами дня румунські війська, розташовані на правому березі Дністра в Атаках, відкрили кулеметну стрілянину по Могилеву. В результаті поранено 4 мешканців міста, з яких двоє померли, побито скло в будинках, зокрема й в приміщенні Міської Управи. Стрілянина продовжувалася й наступного дня. По місту було випущено кілька гарматних набоїв [1., арк. 8]. 9 лютого стріляниною з румунського боку в с. Бронниці поранено двох осіб [3., арк. 32]. “2 березня румунами, з гармат і кулеметів, були обстріляні села Ушицького повіту – Лосвці, Калюс і Великий Берег, убито та поранено людей [3., арк. 33, 41-42]. Постійно піддавалися обстрілам з правого берега Дністра села Хоньковецької волості Могилівського повіту. 3 лютого обстріляно з кулеметів Бернашівку й Теклієвку, а 13 та 15 лютого румуни піддали обстрілу с. Козлів [3., арк. 46-47].

Обравши наступальну тактику, румуни поєднували артилерійське бомбардування та кулеметні обстріли придністровських українських населених пунктів із ультимативними вимогами до їхніх мешканців припинити стрілянину в бік румунських військових дозорів і видати повстанців-утікачів із Бессарабії. 29 грудня 1918 р. ультиматум видати осіб, “які брали участь у стрілянні через Дністер” отримали мешканці Старої Ушиці [6., арк. 1]. 14 січня та 5 лютого 1919 р. подібні ультиматуми румунській комендант м. Сорок надсилав сільському комісару с Цекинівки [3., арк. 4]. Того ж таки 5 лютого румунські військові, після попереднього гарматного обстрілу, висунули ультиматум селянам с. Браги Гавриловецької волості Кам’янецького повіту негайно здати усі човни та інші плавзасоби [3., арк. 3]. 9 лютого румуни надіслали ультиматум до Кам’янецького повіткомісара з вимогою до 12 години наступного дня видати селян із с. Флеминди, котрі стріляли в бік Бессарабії [1., арк. 11]. 11 лютого румунською комендатурою с. Сорок був переданий ультиматим із приводу стрілянини з сіл Ямпільського повіту Білеї, Хлейминади та Острівці [1., арк. 13]. 29 січня громада с. Гораївки отримала ультиматум з вимогою до селян до вечора цього дня дати “формальну підписку” про те, що вони будуть повідомляти румунську військову владу про рух “більшовиків” на лівобережжя Дністра, у разі невиконання – погроза знищити село артилерією [3., арк. 15]. Подібні ультиматуми зазвичай закінчувалися обстрілами українських сіл і містечок Лівобережжя Дністра. Про масовість поширення ультимативних вимог свідчить листування Подільського губерніального комісара з своїми підлеглими в повітах. У листі Ямпільського повітового комісара до Кам’янця-Подільського, датованому 11 лютого 1919 р. читаємо: “...В останні часи, відколи замерз Дністер, румуни майже всім селам лівого берега Дністра, навіть і таким котрі ніякої стрілянини не провадили, почали посилати такі ультимативні приписи з погрозою розбити село коли не буде припинена стрілянина по правому березі...” [3, арк. 4].

За для того, щоби не допустити переходу повстанців на правий, бессарабський берег, румунські військові підрозділи руйнували мости через Дністер. 3 лютого 1919 р. румуни з свого берега запалили міст через Дністер у Жванці [3., арк. 3], а 30 березня спалили рештки мосту з українського боку [3., арк. 3, 93]. За повідомленням Центрального інформаційного бюро при Директорії УНР від 6 лютого 1919 р. у Жванці: “...Румуни спалили мости і розбивають лід на Дністрі для того, аби більшовики, як вони кажуть, не перейшли на їх сторону” [1., арк. 2].

У ході збройного повстання на Хотинщині траплялися випадки захоплення місцевими озброєними селянами в полон румунських військових і переведення їх через Дністер на українську територію. Один із таких випадків стався 22 січня 1919 р. у Бессарабських селах Кабівчани і Михалково, коли повстанці захопили 6 румунських вояків, яких згодом доправили в с. Люєвці Ушицького повіту. Позиція української влади в особі губерніального комісара Поділля у цьому разі була промовисто чіткою: “З румунами Українська Народна Республіка не воює, і ніяких полонених у нас не повинно бути на території Поділля” [3., арк. 40-41]. Заручниками збройного протистояння у Бессарабії ставали й українські військові. Так, у перших числах лютого 1919 р. під час бою повстанців з румунськими військами на мосту через Дністер у Тирасполі, до румунського полону потрапили 16 козаків Слобідського полку, які, не втручаючись у події, несли охорону мосту [3., арк. 79].

Виконувач обов’язків Подільського губерніального комісара Морозовський, вже 2 лютого 1919 р. наказав комендантові військової залоги Жванця обеззброїти все цивільне населення міста та “рішуче заборонити провокаційну стрілянину під загрозою

розстріляння на місці”. Водночас, комендант Могилева надіслав слідчого до села Ляшківців для в'яснення обставин стрілянини та звернувся до румунського командування з пропозицією припинити останню. Цікавим для оцінки тодішньої ситуації на українсько-румунському прикордонні, реального співвідношення сил сторін є запевнення Подільського губкомісара: “Моє глибоке переконання, що румуни в даний момент наврядчи мають якісь агресивні наміри відносно нашого берега, бо вони мають гарнізони не дуже великі. Стрілянину їх я розумію як нервовий настрій після невдало організованого бессарабцями повстання. Навпаки, я певен, що вони бояться агресивних акцій з нашого боку. Ультиматуми – це блеф із переляку” [3., арк. 2].

Румунська влада відверто ігнорувала національні прагнення нерумунського населення Хотинщини, як і всієї Бессарабії. Їх спроби зі зброєю в руках протидіяти прямій колоніальній експансії Бухареста офіційна пропаганда цієї країни оголошувала “бандитськими діями”, а учасників цього руху – “кримінальними злочинцями”. Протистояння на українсько-румунському кордоні продовжувало далі загострюватися, сутички між повстанцями та румунськими військовими підрозділами тривали, румуни продовжували обстрілювати український берег Дністра, палити мости, конфісковувати плавзасоби в місцевого населення. Все це вимагало втручання українського уряду в ситуацію, що склалася.

Підсумовуючи відзначимо, що передумови прикордонного конфлікту в Подністров'ї кінця 1918 – початку 1919 р. склалися в Бессарабській губернії та Хотинському повіті на ґрунті спроб Румунії захопити ці території та піднесення руху місцевих українців і молдаван за самовизначення краю, недопущення його окупації румунами. Безпосередньою причиною, що призвела до розгортання прикордонного конфлікту, було загострення протистояння населення Хотинщини та румунських окупантів, що переросло у збройний виступ проти румунів у січні 1919 р.

Сторонами прикордонного конфлікту були: а) бессарабські повстанці, які знайшовши порятунок від румунського терору за Дністром, на українській території, продовжували вчиняти звідти напади на румунські гарнізони, здійснювати акції помсти окупантам, а також частина населення сіл і містечок лівого берега Дністра, які підтримали повстанців; б) румунський уряд в особі власних військових підрозділів на прикордонних з Україною територіях; в) уряд та місцева губерніальна і повітова влада УНР, які, не маючи прямого стосунку до організації Бессарабського повстання, а також можливостей дієво впливати на ситуацію, об'єктивно перетворилася на одну із сторін конфлікту, викликавши різку негативну реакцію румунської військової влади та відплатні акції у вигляді обстрілів українських міст і сіл лівобережжя Дністра.

На наш погляд, офіційна позиція української влади у конфлікті в Північній Бессарабії в січні 1919 р. була позицією публічного нейтралітету, який виражався в тому, що уряд і військова влада УНР, офіційно засуджуючи повстання як “авантюру, що робить лише шкоду справі всього нашого народу”, насправді ж співчували повстанцям, фактично не чинили їм перешкод у використанні української території в якості бази повстання. Водночас Директорія та місцеві органи влади не виступили відкрито на боці повсталих бессарабських українців, а в зносинах із румунською стороною підкреслено говорили про невтручання та про бажання зберігати дружні, добросусідські відносини між країнами.

Документально встановлено, що не бажаючи вступати у відкритий конфлікт з Україною на ґрунті грубих порушень прав українців Хотинщини, власті Румунії намагалися мінімізувати “український чинник” у Хотинському повстанні, а відтак поширили дезінформацію про “більшовицький” характер руху, адже в цей самий час Армія УНР вела

запеклу боротьбу з військами Радянської Росії на Правобережжі.

Румунська військова влада бачила вичерпання прикордонного конфлікту в припиненні нападів повстанців із лівого берега Дністра та у видачі українською стороною усіх "керівників більшовицьких банд", а обстріли української території, спалення мостів на Дністрі подавала як відплатні та превентивні (упереджу вальні) дії у відповідь на збройні напади повстанців з українського боку кордону.

Хоча Директорія, як і інші національні уряди періоду 1917-1920 рр., і вважала українські етнічні землі колишньої Російської імперії сферою інтересів УНР, однак складні реалії зовнішньополітичного становища держави не дозволили уряду Української Республіки посісти в питанні захисту прав українців Бессарабщини більш активну позицію у стосунках з Румунією.

Джерела і література:

1. Звіт Головного інформаційного бюро армії Української Народної Республіки про становище на фронті, настрої населення в тилу (6-13 лютого 1919 р.) // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Далі – ЦДАВО України) - Ф. 1429 – Оп. 5 – Од. зб. 19. – 18 арк.
2. Листування про організацію в Кам'янець-Подільському Комісії по розслідуванню україно-румунських конфліктів та її діяльність (4 лютого 1919 р. – 9 квітня 1919 р.) // ЦДАВО України. – Ф. 3540. – Оп. 1. – Од. зб. 1. – 68 арк.
3. Листування про порушення румунськими військами кордону (2 лютого 1919 р. – 31 березня 1919 р.) // ЦДАВО України. – Ф. 3540. – Оп. 1. – Од. зб. 2. – 94 арк.
4. Листування з румунським командуванням в м. Хотині про врегулювання прикордонних конфліктів і дозвіл на проїзд окремим особам в Румунію (17 лютого 1919 р. – 6 квітня 1919 р.) // ЦДАВО України. – Ф. 3540. – Оп. 1. – Од. зб. 3. – 65 арк.
5. Про повстання в Хотинському повіті (Бессарабія) та звірства, заподіяні румунськими військами населенню, вимоги румунського командування до Кам'янецького губернського Комісара про арешт і видачу повстанців (22 жовтня 1918 р. – 11 квітня 1919 р.) // ЦДАВО України. – Ф. 3540. – Оп. 1. – Од. зб. 4. – 108 арк.
6. Листування з департаментом чужоземних зносин про дипломатичні зносини з Румунією, про призначення послом Гасенка, про вирішення конфліктів (2 січня – листопад 1919 р.) – 17 арк. // ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 1. – Од. зб. 23. – 17 арк.
7. Довідник з історії України (А-Я). Посібн. Для серед. Загальноосв. Навч. пос. / Заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2001. – С. 1025.
8. Советская Молдавия. Краткая энциклопедия. Кишинев, 1982.
9. Советская военная энциклопедия. – М., 1976-1980. – Т. 8.
10. Березняков Н.В. Борьба трудящихся Бессарабии против интервентов в 1917-1920 гг. – Кишинев, 1957.
11. Ботушанский В.М. Хотинское восстание. (Сборник документов и материалов). – Кишинев, 1976.
12. Борьба трудящихся Бессарабии за свое освобождение и воссоединение с Советской родиной (1918-1940 гг.). Кишинев, 1970.
13. Григоришин С. Україна в румунських зовнішньополітичних концепціях // Українська державність у ХХ ст. 36. ст. – К., 2002.
14. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. – Мюнхен, 1969.
15. История Молдавской ССР. Кишинев, 1984.
16. Лазарев А.М. Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос. Кишинев, 1974.
17. Краткая история Румынии. С древнейших времен до наших дней / Отв. Ред. В.Н. Виноградов. – М., 1987.
18. Матвієнко В.М. Українська дипломатія 1917-1921 років: на теренах постімперської Росії. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2002.
19. Матвієнко В.М. Перші сторінки історії української дипломатії ХХ століття: "бессарабське питання" // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. ст. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2002. – Випуск 31 (Ч. 1). – С. 33- 42.
20. Нерушимая дружба украинского и молдавского народов в период социализма. Киев, 1980.
21. Комарницький О.С., Комарницький С.І. Цитадель на Дністрі. (З історії Хотина та Хотинської фортеці). – Чернівці, 2006.
22. Курило В. М., Копылов А. А., Панчук М. И. Хотинское восстание [1919 г.]. — Киев: Политиздат Украины, 1989.
23. Mișcarea subversivă în Basarabia. – Chișinău, 1925.
24. Nistor I. Unirea Bucovinei: Studii si documente. – Bucuresti, 1928.
25. Ion Nistor Istoria Basarabiei. Chișinău, 1991.
26. Буркут І. Хотинське повстання проти "Великої Румунії" // Час. – 2003. – 9 січня.
27. Комарницький С.І. Десять днів подвигу // Радянська Буковина. – 1987. – 24 січня.
28. Красная Бессарабия. – 1934. – № 6.
29. Матвієнко В.М. Політика УНР та Української Держави щодо новопосталих державних утворень на території колишньої Російської імперії (1917-1921 рр.): Дис. ... д-ра іст. Наук / 07.00.02 – Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2003.
30. Шамраєва В.М. Міжнародні відносини УНР доби Директорії: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / В.М. Шамраєва; Київ: нац. ун-т Т.Шевченка. — К., 2003.
31. Хотинское восстание [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org>